

PRZEMYSŁAW KUBISIAK

Instytut Nauk Biblijnych

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ŚWIĄTYNIA JEROZOLIMSKA – ZAPOWIEDŹ, TERMINOLOGIA I HISTORIA

Słowa kluczowe: świątynia, Jerozolima, wzgórze świątynne, król, świątynia Salomona, świątynia Heroda

1. Wprowadzenie. 2. Zapowiedź świątyni. 3. Terminologia. 4. Pierwsza świątynia. 5. Druga świątynia.. 5. Zakończenie

1. WPROWADZENIE

Świątynia Jerozolimska została wzniesiona na górze Moria (hebr. הַר הַמִּזְבֵּחַ) w centralnej części wschodniego grzbietu, na którym powstała Jerozolima. Bez wątplenia była to jedna z najbardziej fascynujących budowli świata starożytnego zarówno pod względem religijnym, jak i architektonicznym. Pomimo że od niemal 150 lat prowadzone są tam prace naukowe, które znalazły swe wyniki w wielu publikacjach książkowych i artykułach naukowych, to wydaje się, że temat centralnego wzgórza świętego miasta nadal pozostaje nie wyczerpany. Wśród wielu uczonych badających zagadnienie Wzgórza Świątynnego należy wymienić światowej sławy archeologów, wśród których naczelne miejsce zajmuje Benjamin Mazar (1906–1995), autor wielu cennych monografii i artykułów, m.in. *The Mountain of the Lord* czy *Biblical Israel*. Warto wspomnieć również Leen Ritmeyera, autora książki *The Quest. Revealing the Temple Mount in Jerusalem*, która stała się cenną pomocą w powstaniu tego artykułu.

Opracowanie ma na celu przybliżenie zapowiedzi świątyni, która, z jednej strony, stała się wypowiedzianą przez proroka wolą Boga, z drugiej zaś pragnieniem króla Dawida, który czując pewnego rodzaju wyrzuty sumienia, pragnie wybudować swemu Panu, Bogu Jahwe – dom. W kolejnym etapie artykuł przybliży historię powstania świątyni Salomona oraz jej następczyni, zwanej drugą świątynią Heroda. Pomimo że temat ten był już wielokrotnie rozważany, to warto na nowo spojrzeć na zagadnienie Świątyni Jerozolimskiej, która stanowi cenne świadectwo wiary i obecności Boga w tym świętym miejscu.

2. ZAPOWIEDŹ ŚWIĄTYNI

Czy ty zbudujesz mi dom na mieszkanie? Nie mieszkałem bowiem w domu od dnia, w którym wywiodłem z Egiptu synów Izraela aż do dziś dnia. Przebywałem w namiocie albo przybytku (2 Sm 7, 5–7). Siódmy rozdział Drugiej Księgi Samuela można bez wątpienia odczytać jako przełomowy w dziejach Izraela. Ową przełomowość należy ujrzyć w domaganiu się przez Pana Boga domu, czyli świątyni, w której będzie mógł zamieszkać, przebywając jako widoczny znak wśród swojego ludu.

Sceną otwierającą siódmy rozdział Drugiej Księgi Samuela jest dialog pomiędzy królem Dawidem a prorokiem Natanem¹. Władca Izraela kieruje do proroka następujące słowa: *Spójrz, ja mieszkam w pałacu cedrowym, a Arka Boża mieszka w namiocie (2 Sm 7, 2).* Zamiar zbudowania świątyni wynika tu z woli króla Izraela, co znajduje uznanie i zrozumienie w oczach proroka, który odpowiada: *Uczyń wszystko, co zamierzasz w sercu, gdyż Pan jest z tobą (2 Sm 7, 3).* Proroctwo Natana stanowi nierozzerwalną część Ksiąg Samuela. Rozdział ten jest punktem szczytowym historii Izraela, poczynając od Samuela, a kończąc na Salomonie, a nawet obejmując cały okres monarchii. Należy zauważyć, że znajdują się tu dwie już wypełnione przez Boga obietnice – początek miasta świętego i królestwo Dawida – oraz dwie dopiero zapowiedziane: świątynia i dynastia Dawida. Właśnie o tym dowiadujemy się z prorockich słów Pana Boga². Jednak nieco dalej następuje niespodziewany zwrot akcji, czytamy bowiem, że obowiązek i zarazem zaszczyt wybudowania domu Bożego nie przypadnie Dawidowi, lecz jego synowi Salomonowi. *On zbuduje dom imieniu memu, a ja utwierdzę tron jego królestwa na wieki (2 Sm 7, 13).* Wola Boża przedstawiona jest w otwartej wypowiedzi, w której próżno szukać miejsca na odpowiedź Dawida. Potwierdzeniem tego są słowa Pana Boga przedstawione jeszcze dobitniej w Pierwszej Księdze Kronik, również za przyczyną proroka Natana. Bóg mówi: *Idź i powiedz mojemu słudze Dawidowi: To mówi Pan: Nie ty zbudujesz mi dom na mieszkanie (1 Krn 17, 4).* To właśnie tutaj znajduje się centrum zagadnienia. Zastanawiający jest fakt, że jeśli Bóg odmówił Dawidowi zaszczytu budowy świątyni, czy oznacza to, iż nie chce jej wcale, czy też powierza tę sprawę komuś innemu? Wspomnieliśmy wcześniej, że w tekście Pierwszej Księgi Kronik Boże zadanie powierzone jest Salomonowi. Poparcie tego twierdzenia można znaleźć w przytoczonym wyżej fragmencie 2 Sm 7, 13. Tadeusz Brzegowy zauważa, że pierwsza część tego wersetu – *on zbuduje dom imieniu memu* – najprawdopodobniej nie należy do oryginału prorockiego przekazu Natana, gdyby bowiem pierwszeństwo budowy świątyni było zarezerwowane dla Salomona, to z historycznego punktu widzenia zakaz uczyniony Dawidowi nie miałby sensu. W słowach: *Przez czas, gdy wędrowałem z całym Izraelem, czy choćby do jednego z sędziów izraelskich, którym nakazałem paść lud mój, Izraela, przemówiłem kiedykolwiek słowami: Dlaczego nie zbudowaliście Mi domu cedrowego? (2 Sm 7, 7),* Pan Bóg daje jasno do zrozumienia, że wcześniej nie chciał mieć i nie miał żadnej świątyni. Wydaje się, że

¹ T. Brzegowy, *Prorok Natan i budowa Świątyni*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 40 (1987) 1, 7–19.

² Tamże, 8.

taka sytuacja staje się aktualna również wobec Salomona. Należy zauważyć, że termin *dom cedrowy* (hebr. בַּיִת אֶרְזִים) przedstawia zupełnie inną teologię świątyni niż *dom imieniu memu* (hebr. בַּיִת לְשֵׁמִי). Choć zdaje się to nie mieć większego znaczenia, to jednak z biblijnego punktu widzenia różnica jest ogromna. Dawid pragnie zbudować Bogu pałac cedrowy na wzór tego, w którym sam zamieszkał, natomiast Pan pragnie, aby wzniesiono dom dla Jego *imienia*. Jest to charakterystyczna dla deuteronomistów teologia świątyni, w której mieszka imię Boże. Należy zatem stwierdzić, że prorockie słowa Natana nie mają w zamiarze opóźnienia budowy świątyni, którą zarezerwowano dla Salomona. Pewne jest, że to właśnie pod wpływem prorocstwa Natana król Dawid musiał odłożyć swój plan budowy świątyni³. Zapewne Bóg w swym zamiarze wiedział, że to właśnie Salomon zdoła zrozumieć intencję, z jaką Bóg pragnął dla siebie mieszkania, którego zadaniem jest nie budowla pełniąca rolę pałacu, lecz świątynia, w której ma zamieszkać święte imię Pana.

3. TERMINOLOGIA

Należy zaznaczyć, że język hebrajski nie jest konsekwentny, jeśli chodzi o termin odnoszący się do słowa „świątynia”. W przypadku języka greckiego ναός (*naos*) jest rzeczownikiem oznaczającym świątynię. Poza tym można jeszcze wziąć pod uwagę rzeczowniki σκηνή (*skene*) lub σκηνώμα (*skenoma*), oznaczające przybytek lub mieszkanie, względnie może je tłumaczyć również jako namiot.

Odwołując się do hebrajskich terminów, sprawa wydaje się nieco bardziej skomplikowana, znamy bowiem trzy rzeczowniki odnoszące się do interesującego nas zagadnienia. Pierwszym z nich jest בַּיִת (*bajt*). Jego najbardziej powszechnym znaczeniem jest *dom* rozumiany jako budowla z gliny, cegieł lub kamieni. W takim kontekście בַּיִת możemy rozumieć jako dom mieszkalny, złożony z powierzchni przeznaczonej dla ludzi i zwierząt domowych. Zatem każde pojęcie związane z szeroko pojętym rzeczownikiem *dom* będzie utożsamiane z בַּיִת (*bajt*). Jako przykład: בַּיִת הַמֶּלֶךְ (*beit hamélek*) oznacza *dom króla*⁴, czy chociażby בֶּן־בַּיִת (*ben bajt*) oznacza *członka rodziny*. Rzeczownik *dom* można również spotkać w nazwach miejsc. Przykładem jest biblijna miejscowość אֵל בַּיִת (*Betel*) oznaczająca *Dom Boga*, בַּיִת לֶחֶם (*Betlejem*), czyli *dom chleba*⁵ czy בַּיִת שֵׁעָן (*Bet šeān*), co w dosłownym tłumaczeniu oznacza *dom odpoczynku*. Termin בַּיִת używany jest również w stosunku do biblijnej góry Moria, znanej dziś jako wzgórze świątynne w Jerozolimie – הַר הַבַּיִת (*har habait*).

Drugim rzeczownikiem jest הֵיכָל (*hēkāl*), czyli *pałac*. Analogicznie do przykładu powyżej הֵיכָל הַמֶּלֶךְ (*hēkal hamélek*) będzie oznaczać *pałac króla*. Jednak termin הֵיכָל (*hēkāl*) będzie oznaczał również *świątynię*. Rzeczownik ten spotkamy w tekstach odnoszących się do przybytku w Szilo (1 Sm 1, 9), jak również w stosun-

³ Tamże, 12–14.

⁴ Zob. Jr 52, 13.

⁵ L. Koehler, J. Baumgartner, J. Stamm, *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Warszawa 2013, 119–121.

ku do Świątyni w Jerozolimie (2 Krl 18, 16). Poza tym הֵיכָל (*hēkāl*) będzie oznaczał *główne pomieszczenie* w wyłącznym odniesieniu do Świątyni Jerozolimskiej⁶.

Ostatnim rzeczownikiem jest מִקְדָּשׁ (*mikdāš*), czyli *miejsce święte, sanktuarium*. Termin ten preferowany w znaczeniu *namiotu spotkania (sanktuarium)*, występuje m.in. w Księdze Wyjścia 25, 8 czy Księdze Liczb 3, 38, a jako *świątynia* – ograniczona do zasłony i miejsca świętego świętych – m.in. w Księdze Kapłańskiej 21, 23; 16, 33⁷.

4. PIERWSZA ŚWIĄTYNIA

Trzeci król Izraela, Salomon, dodał blasku swojemu panowaniu, podejmując się przede wszystkim budowy Pierwszej Świątyni Jerozolimskiej, zwanej również Świątynią Salomona. W tym miejscu wydaje się niezwykle istotne, by wspomnieć o licznych przemianach gospodarczych, militarnych i budowlanych, które Izrael zawdzięczał synowi Dawida i które sprawiły, że stał się on godnym następcą i spadkobiercą swego ojca.

Czasy panowania Salomona były o wiele spokojniejsze niż za rządów Dawida. Przede wszystkim nastąpił rozkwit gospodarki, który zawdzięczano handlowi międzynarodowemu. Skarbiec królewski napełniał się dzięki m.in. handlowi z Fenicją, która dostarczała drewna (cedru i sosny) do budowli urzędowych ośrodków Salomona. W zamian za to skupowano produkty rolne (pszenicę i oliwę z oliwek)⁸. Nowy król podejmował również współpracę z Tyrem, organizując wyprawy do Ofiru przez Morze Czerwone. Statki Salomona wracały obciążone złotem, drogimi kamieniami i produktami tropikalnymi⁹.

Jak już wspomnieliśmy, mimo spokojnego panowania, Salomon zmodernizował też armię, zasilając ją w znaczną liczbę egipskich rydwanów. Poza tym wznosił wiele garnizonów, w których na stałe stacjonowali żołnierze wyposażeni w broń, rydwany i konnicę¹⁰. Sławę przyniosły następcy Dawida projekty budowlane, które z powodzeniem realizował. I tak, wznosił mur wokół Jerozolimy oraz trzy miasta – twierdze: הַצֹּר (*Hācor*), מְגִדוֹ (*Megido*) oraz גֶּזֶר (*Gezer*)¹¹. Jednak bez wątpienia największe prace budowlane Salomona skupiły się na Jerozolimie. Wśród nich był pałac królewski, którego budowa zajęła aż 13 lat¹², oraz Świątynia Jerozolimska¹³, której wznoszenie trwało 7 lat¹⁴.

⁶ Tamże, 233.

⁷ Tamże, 588.

⁸ Zob. 1 Krl 5, 22–25.

⁹ Zob. 1 Krl 9, 26–28.

¹⁰ Zob. 1 Krl 9, 19.

¹¹ Zob. 1 Krl 9, 15.

¹² Zob. 1 Krl 7, 1; 9, 10.

¹³ Zob. 1 Krl 6, 37–38.

¹⁴ E. Mazar, *Royal Gateway to Ancient Jerusalem Uncovered*, *Biblical Archeology Review* 15/3 (May–June 1989), 38–51.

Pismo Święte mówi, że *Salomon zaczął budować dom Panu na górze Moria, która została wskazana jego ojcu Dawidowi, w miejscu, jakie przygotował Dawid na klepisku Ornana Jebusyty. Zaczął zaś budować drugiego dnia w drugim miesiącu, w czwartym roku swego panowania* (2 Krn 3, 1–2). Istotny jest fakt, że ojciec Salomona, Dawid, planował dwa ważne przedsięwzięcia, które niestety z powodu oporu ludności spotkały się z dezaprobatą. Była to właśnie budowa świątyni oraz spis ludności, mający doprowadzić do zmian administracyjnych i podatkowych państwa, a te z kolei miały przynieść środki na budowę Domu Bożego. Planowane przez Dawida zmiany spotkały się również z oporem proroka Gada, który nie popierał spisu ludności i idących za nim zmian administracyjnych, poparł jednak budowę ołtarza ofiarnego na klepisku Arauny Jebusyty, czyli w miejscu, gdzie syn Dawida wznosił świątynię (2 Sm 24, 18)¹⁵.

Warto wspomnieć, że klepisko, o którym mówi tekst święty, ma bardzo bogatą symbolikę, która dla wyznawców judaizmu¹⁶ stanowi niezbity dowód, że Pan Bóg wybrał sobie właśnie to miejsce na swój dom i mieszkanie.

Tradycja żydowska utrzymuje, że to właśnie z ziemi pochodzącej ze wzgórza świątynnego, (hebr. הַר הַבַּיִת), Pan Bóg ulepił człowieka i tchnął w niego życie. Mało tego, również w tym miejscu miały być pochowany pierwszy człowiek, Adam. Źródłem takiej właśnie tradycji jest żydowski midrasz *Genesis Rabba*¹⁷, uważany przez badaczy za pierwszy, który wspomina o grobie Adama na górze Moria. Jest jeszcze jeden midrasz o tytule *Pirke De-Rabbi Eliezer*, który również odnosi się do interesującego nas tematu. Czytamy w nim, że pierwszy człowiek, (אָדָם) Adam, został stworzony przez Boga i pobłogosławiony u wejścia do świątyni, jednak kiedy zgrzeszył i został wygnany z raju, udał się na górę Moria, ponieważ brama ogrodu Eden była ku niej skierowana¹⁸. Idąc dalej, z literatury Talmudu Jerozolimskiego, a dokładnie z traktatu *Nazir*, dowiemy się, że Pan Bóg wziął łopatę ziemi z miejsca, gdzie stanął później ołtarz świątyni Jerozolimskiej i stworzył z tej ziemi człowieka¹⁹. Talmud wspomina również o „grobie pierwszego człowieka”, który w tradycji rabinicznej znajdował się centralnie pod ołtarzem świątyni w samym sercu góry Moria. Jeden z badaczy twierdzi, że wyrażenie „grób pierwszego człowieka” odnosi się do grobu Adama, a grób ten znajduje się w miejscu stworzenia pierwszego

¹⁵ *Starożytny Izrael. Od Abrahama do zburzenia Świątyni Jerozolimskiej przez Rzymian*, red. H. Shanks, Warszawa 2018, 164–165; G.J. Wenham, *Where David's Sons Priests?*, *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 87 (1975), 79–82.

¹⁶ Wzgórze Świątynne stanowi również, istotny punkt odniesienia dla chrześcijan i muzułmanów. Pismo Święte wspomina o wizytach Jezusa na terenie świątyni (Mk 11, 11). Warto wspomnieć o Mt 24, 2, gdzie Pan Jezus przepowiada zburzenie świątyni Heroda w 70 r., po Chr. Dla muzułmanów Wzgórze Świątynne jest trzecim co do ważności miejscem kultu, zaraz po Mekce i Medynie. Według nich to właśnie z góry Moria wstąpił Mahomet do nieba na swym rumaku Buraku.

¹⁷ *Genesis Rabba* to najstarszy midrasz, będący przykładem kształtowania się literatury żydowskiej. Datuje się go na okres amorycki między rokiem 400 i 500 po Chr., w: S.N. Klimas, *Autentyczność Bożego grobu w Jerozolimie*, Kalwaria Zebrzydowska 2018, 157.

¹⁸ Midrasz *Pirke De-Rabbi Eliezer* datowany jest na 750 r. po Chr., jednak trzon utworu uważa się za wiele starszy, w: S.N. Klimas, dz.cyt., 157.

¹⁹ Tamże, 159.

z ludzi²⁰. Żydowska tradycja karze wierzyć, że na tym świętym wzniesieniu patriarcha Abraham miał ofiarować swojego syna Izaaka, jednakże po interwencji Anioła Bożego odstąpił od ofiary, by na wybudowanym przez siebie ołtarzu złożyć uwikłanego w zaroślach barana²¹. Żydzi wierzą również, że na górze Moria (hebr. מֹרְיָהוּ) Jakub miał sen, w którym widział wielką drabinę sięgającą nieba, na niej zaś Aniołów Bożych, którzy poruszali się w górę i w dół. Na szczycie drabiny stał Pan Bóg i przemawiał do Jakuba²². Należy przyznać, że nawarstwiająca się przez wieki symbolika tego miejsca pozwoliła stać się górze Moria *świętą górą i wspaniałym wzniesieniem*, która dzięki tradycji i idącej z nią w parze wierze sprawiała, że bez wątpienia spoglądało na nią oko Boga.

Najważniejszym powodem wzniesienia świątyni w Jerozolimie było umieszczenie w niej Arki Przymierza, która dotychczas wędrowała z Izraelitami, zamieszkując w przenośnym namiocie²³. Sytuacja uległa zmianie, gdy Dawid został królem. Zjednoczył on wszystkie plemiona izraelskie, pokonał Filistynów i zmusił do uległości ludy kananejskie, tworząc w ten sposób potężne państwo. Co prawda, nie obeszło się bez buntu. Wzniecił go jego syn Absalom, z powodu danin i ciężarów, które Dawid chciał nałożyć na poddanych, aby podołać potrzebom nowo założonego państwa. Jednak król zdołał zdusić powstanie. Kiedy udało mu się zdobyć Jerozolimę, zbudował sobie pałac królewski na Górze Syjon Arkę Przymierza zaś umieścił w namiocie obok. Jak wspomnieliśmy na początku, to właśnie z tego powodu – braku godnego miejsca dla Arki Przymierza – król Dawid, a następnie jego syn Salomon dążyli do wybudowania ośrodka religijnego dla wszystkich Żydów, w którym centralnym i najświętszym miejscem będzie przybytek z Arką Bożą.

Miejsce, gdzie wybudowano świątynię, nie było przypadkowe bowiem zgodnie z tradycją, to właśnie na górze Moria Abraham miał złożyć swego syna Izaaka w ofierze Bogu (Rdz 22, 1–14). Pod natchnieniem Bożym *dał Abraham miejscu temu nazwę „Pan widzi”*. *Stąd to mówi się dzisiaj: «Na wzgórzu Pan się ukazuje»* (Rdz 22, 14). Adekwatność zarówno samego wydarzenia, jak i nazwy zdaje się ściśle spajać i potwierdzać trafność usytuowania Świątyni Salomona.

Pismo Święte bardzo dokładnie opisuje zarówno prace podjęte w czasie budowy świątyni, jak i jej pełne wyposażenie. Dowiadujemy się, że *wymiary dla budowy domu Bożego, dane przez Salomona, były następujące: długość w mierze starożytnej sześćdziesiąt łokci, szerokość – dwadzieścia łokci. Sien, która była przed główną budowlą świątyni, miała na szerokość dziesięć, a na długość – stosownie do szerokości świątyni – dwadzieścia łokci, wysokość zaś jej – dwadzieścia łokci. We-*

²⁰ V. Aptowitzer, *Les Elements Juifs dans la Legende du Golgotha*, Revue des Études Juives 79/1924, 158.

²¹ Zob. Rdz 22, 1–15.

²² Zob. Rdz 28, 10–22.

²³ Arka wraz z namiotem spotkania przebywała najpierw w Jerychu (Joz 6, 1–21), potem w Szilo (1 Sm 4, 3–5). Po przegranej bitwie trafiła w ręce Filistynów, którzy zabrali ją do Eben-Haezer do Aszdodu do świątyni Dagona (1 Sm 5, 1). Następnie Arka trafiła znów w ręce Izraelitów, przekazana do Bet-Szemesz (1 Sm 5, 11–13), a potem do ziemi Gibeonitów do Kirjat-Jearim (1 Sm 5, 21). Stamtąd król Dawid zabrał Arkę Przymierza do Jerozolimy (2 Sm 6, 1–23), a jego syn Salomon umieścił w Świątyni Jerozolimskiej (1 Krl 8, 1–13).

wnątrz pokryto ją czystym złotem (2 Krn 3, 3–5). Wszystko wskazuje na to, że świątynię wzniesli pogańscy rzemieślnicy i artyści z Fenicji, Izraelici bowiem jako lud typowo rolniczy nie prowadzili handlu i nie mieli własnej sztuki, dlatego w tej kwestii musieli liczyć na innych.

Świątynia Salomona była jedną z najokazalszych budowli architektonicznych w świecie starożytnym. Wznosiła się tuż obok pałacu królewskiego. Była oddzielona od niego dziedzińcem i otoczona wokół okazałymi murami. Otaczał ją wokół ogromny dziedziniec z wysokim ołtarzem ofiarnym w centrum. Tuż obok niego znajdowało się tzw. „kruszcowe morze”, czyli wielki 6-metrowy basen wsparty na 12 wółach z brązu. To arcydzieło odlewnictwa zawierało wodę do obmywania ofiar. Sam budynek świątyni składał się z części głównej, czyli domu Bożego, oraz z trzech niższych skrzydeł, w których przechowywano sprzęty i naczynia liturgiczne. Zgodnie z obecną jednostką miar, świątynia liczyła 40 m długości, 13 szerokości i 20 wysokości²⁴. Przypuszcza się, że została wzniesiona w latach 966–959 przed Chr., a więc budowa gmachu zajęła nie więcej niż 7 lat.

Zgodnie z panującą na Bliskim Wschodzie tradycją, nowo wybrany władca jako swą pierwszą i jedną z najważniejszych decyzji podejmował się wybudowania ośrodka kultu, w którym poddani mogliby czcić swe bóstwa, składać ofiary i zanosić modlitwy, bo to właśnie do króla należała organizacja czci i kultu wyznawanego bóstwa. Podobnie było i w tym przypadku. Kiedy już ukończono budowę świątyni, należało dokonać aktu konsekracji, która również należała do króla. Zgodnie z tradycją, ale również propagandą królewską, wiercono, że Bóg brał wzniesioną przez króla świątynię w posiadanie (2 Krn 5, 1–11), dając w ten sposób do zrozumienia, że otacza swą opieką i błogosławieństwem nie tylko wzniesiony dla siebie budynek, lecz również tego, który go wznosił²⁵. W ten sposób budowniczy zyskiwał szacunek i zaufanie wśród poddanych, na wstępie mając wartościową kartę przetargową w postaci upragnionej i niezbędnej dla ludu budowli. Zatem od samego początku świątynia spełniała nie tylko funkcje sakralne, lecz również miała głęboki wymiar ideologiczny i polityczny. W przypadku króla Salomona wiemy, że świątynia posłużyła mu również jako środek scalający zwaśnione plemiona Izraela, z którymi nie mógł sobie poradzić jego ojciec. Obecność świątyni w Jerozolimie można było również wykorzystać w celach militarnych (werbunkiem do wojska), politycznych (agitacja królewska) i oczywiście gospodarczych (podatki). Dowodem na taką właśnie rolę świątyni jest biblijny opis z Pierwszej Księgi Królewskiej²⁶, mówiący o monarchicznej sukcesji Dawida, która po śmierci Salomona podzieliła jedno królestwo na dwa oddzielne obozy – południowy, o wiele liczniejszy, pod wodzą Jeroboama I (†910 przed Chr.)²⁷, oraz północny pod zwierzchnictwem Roboama (†914 przed Chr.)²⁸.

²⁴ *Dzieje powszechnie ilustrowane*, t. 1, red. Cz. Pieniążek, H. Sawczyński, A. Szczepański, Wiedeń 1894, 181–184.

²⁵ Zob. Ez 40–48, gdzie prorok Ezechiel doznaje widzenia świątyni zapowiedzianej przez Boga.

²⁶ Zob. 1 Krł 11–12.

²⁷ Jeroboam I – był pierwszym królem Państwa Północnego w latach 932–910 przed Chr. Pochodził z pokolenia Efraima. W Biblii jest symbolem bałwochwalstwa.

²⁸ Roboam – był synem króla Salomona. Jego matką była Naama, Ammonitka. Władął królestwem Judy w latach 931–914 przed Chr.

Jak wspomniano wyżej, Pierwsza Świątynia Jerozolimska była czymś znacznie więcej niż miejscem Boga na ziemi. Była również symbolem zwycięstwa Boga i jego wyznawców nad wrogami Izraela oraz symbolem potęgi dynastii Dawidowej. Wyrazistym symbolem tego jest fakt, że od samego początku inicjatywa budowy Świątyni wychodzi ze strony Dawida – ojca monarchii i ma służyć nie tylko czynnościom kultycznym, lecz również królewskiej propagandzie i działaniom politycznym. W czasach panowania Dawida, syna Jessego, Świątynia Jerozolimska była swoistym votum dziękczynnym za dojście Dawida do władzy, potem symbolem wdzięczności za zjednoczenie wszystkich pokoleń Izraela, była również znakiem przymierza, jakie Bóg zawarł z Dawidem, gwarantując jego dynastii nieprzerwaną sukcesję w Izraelu. Identyczne cele obrał król Salomon, z tym że to on stał się budowniczym świątyni. Oprócz tego następca Dawida umocnił dynastię, nadając jej siły i splendoru, którego symbolem i fundamentem była właśnie świątynia Salomona.

Wyjątkowość Świątyni Jerozolimskiej zostaje również potwierdzona w pismach targumicznych. Wśród nich ważne miejsce zajmuje *Targum Pseudo-Jonatana*²⁹. Autor pisma uwypukla biblijną świętość świątyni, poczynając od aktu stworzenia w Księdze Rodzaju, poprzez patriarchów i proroków, podkreśla również szereg opisów na temat świątyni w innych księgach Pięcioksięgu. Świątynia jest więc elementem obejmującym przeszłość, teraźniejszość jak i przyszłość narodu izraelskiego³⁰. W tym miejscu należy przywołać Targum Izajasza, również traktujący o Świątyni Jerozolimskiej. Temat świątyni odnajdujemy także w Biblii Hebrajskiej, a dokładniej w księgach prorockich, poczynając od budowy Świątyni Salomona (1 Krl 6–8), a skończywszy na jej odbudowie (Ez 40–46). W targumach typowym określeniem świątyni jest rzeczownik „dom” (hebr. בית, aram. ܒܝܬ), wskazujący, że świątynia jest niczym innym jak domem Boga. Idąc za argumentacją targumiczną, można dostrzec zagadnienie związane z przebywaniem czy zamieszkiwaniem przez Boga w tzw. *Szechina*. Termin ten można interpretować jako ziemię Izraela, czy też po prostu sanktuarium. Według autora Targumu Izajasza, *Szechina* to przywilej zamieszkiwania w dwóch miejscach, a dokładniej w dwóch świątyniach: niebieskiej i ziemskiej³¹.

Pochylając się nad zagadnieniem Pierwszej Świątyni, warto wspomnieć, że w poniekórych okresach historii Izraela ranga świątyni urosła tak bardzo, że uważano ją za centrum wszechświata, miejsce, które Bóg Stwórca obrał sobie jako główny punkt Kosmosu. Należy jednak zaznaczyć, że jest to pogląd o wiele późniejszy, sięgający czasów apokryfów³², Józefa Flawiusza (†94 r. po Chr.) czy Filona (†po 40 r. po Chr.). Widzieli oni centrum wszechświata w górze świątynnej, a w jej strukturze model Kosmosu. Podobnie uważali Ojcowie Kościoła, upatrując we Wzgó-

²⁹ *Targum Pseudo-Jonatana* (TgPsJ) – tekst tradycji palestyńskiej z licznymi dodatkami i uzupełnieniami. Nie jest ścisłym tłumaczeniem tekstu hebrajskiego, lecz parafrazą i tekstem ubogaconym w rabiniczne midrasze, hagady i halachy. Swoją finalną formę uzyskała w Babilonii po podboju Bliskiego Wschodu przez Arabów (VII–VIII w.). Zob. M.S. Wróbel, *Wprowadzenie do Biblii Aramejskiej*, Lublin 2017, 143–148.

³⁰ A. Kuśmirek, *Świątynia jerozolimska w targumach*, *Collectanea Theologica* 79 (2009), nr 2, 67.

³¹ Tamże, 71.

³² Apokryfy Starego Testamentu powstają w połowie II w. po Chr., natomiast Apokryfy Nowego Testamentu na przełomie II i III w. po Chr.

rze Świątynnym pępek wszechświata. Wydaje się, że takiej interpretacji należy szukać w tradycji wychwalającej Górę Syjon, czytamy bowiem: *I wzniosł swoją świątynię, jak wysokie niebo, jak ziemię, którą ugruntował na wieki* (Ps 78, 69). Jest to jednak bardzo stara tradycja, która nie wskazuje ani nie interpretuje wzgórza świątynnego jako centrum Kosmosu. Warto również przyjrzeć się interpretacji tego problemu zawartej w Targumie Pseudo-Jonatana. Autor uważa, że akt stworzenia człowieka dokonał się w ścisłym związku z górą Moria, z której to właśnie Bóg wykorzystał glinę, aby ulepić człowieka i tchnąć w niego życie. W taki sposób targum kształtuje tezę o kosmicznym pochodzeniu świątyni, jak i samego kultu sprawowanego przez kapłanów. Zgodnie z tradycją targumiczną – związanie Izaaka, które w świetle tradycji nastąpiło na górze Moria – oraz świętość Wzgórza Świątynnego są źródłem zbawienia wszystkich przyszłych pokoleń³³. Trzeba jednak jasno podkreślić, że taka teoria nie znajduje potwierdzenia ani w najstarszych tekstach biblijnych, ani w późniejszych teologicznych interpretacjach³⁴.

Świątynia Salomona została zburzona przez Nabuchodozora II, króla babilońskiego w 587 lub 586 r. przed Chr. Efektem podboju Babilończyków była niewola Izraelitów (גלות בבל), która trwała od 586 do 538 r. przed Chr.

5. DRUGA ŚWIĄTYNIA

Po powrocie z niewoli babilońskiej Żydzi zapragnęli odbudować świątynię. Uczynili to za aprobatom perskiego króla Cyrusa, który podbijając Babilon, zezwolił Izraelitom na powrót do ojczyzny i rozpoczęcie budowy w miejscu zburzenia Pierwszej Świątyni w Jerozolimie. Niestety stan moralny synów Izraela pozostawiał wiele do życzenia. Wspominają o tym prorocy Aggeusz, Zachariasz oraz Izajasz. Choć nie dysponujemy wielością danych na ten temat, to jednak zdaje się oczywiste, że reakcja Żydów na decyzję Cyrusa była – mówiąc delikatnie – chłodna. Jerozolima była niemal w ruinie. Choć kraj, który zamieszkiwali, był niewielki, to próżno by tu mówić o przeludnieniu. Wszystkich tych, którzy przybyli z wygnania, czekał trudny czas cierpień, niedostatku i niepewności. Śmiało można powiedzieć, że musieli zacząć wszystko od początku. Dodatkowym problemem był okres wyjątkowo nasilonego nieurodzaju oraz złej pogody, która spowodowała brak plonów, a co za tym idzie skrajnego ubóstwa, czy nawet głodu³⁵. Oprócz tego wśród arystokracji samarytańskiej pojawiła się wrogość wobec przybywających. Trudno określić, kiedy pojawiła się owa niechęć, jednak pewne jest, że Żydzi napływający z Babilonu, uważali się za prawowitych Izraelitów, stroniących od Samarytan, jak i od bardziej ortodoksyjnych braci, a to tylko spotęgowało i tak już napiętą sytuację³⁶.

³³ A. Kuśmirek, art.cyt., 68.

³⁴ D. Dziadosz, *Modlitwa konsekracyjna Salomona (1 Krl 8, 22–53) teologiczną wykładnią znaczenia i roli świątyni w Izraelu*, *Collectanea Theologica* 79 (2009), nr 2, 26–28.

³⁵ Zob. Ag 1, 9–11; 2, 15–17.

³⁶ J. Bright, *Historia Izraela*, Warszawa 1994, 377–378.

Nie jest zaskoczeniem, że dopiero co zaczęta budowa świątyni została wstrzymana. Priorytetem stała się walka o byt nie zaś wznoszenie budowli, na którą zabrakło środków i energii. Obietnice, które napływały ze strony dworu perskiego, nigdy nie zostały zrealizowane. Zdecydowana większość Żydów z powodu braku środków jak i mizerności wznoszonej świątyni postanowiła zaniechać tego przedsięwzięcia. Mimo przerwania budowy, jak i napiętej sytuacji ekonomicznej, Żydzi mieli świadomość i zarazem rozpaczliwą potrzebę posiadania ośrodka, w którym mogliby realizować swoją wiarę. Przywódcy żydowski zdawali sobie sprawę jak ważnym i znaczącym symbolem jest świątynia i nie dopuszczali do siebie ewentualności zaniechania budowy. Osiemnaście lat od powrotu z wygnania pierwszej grupy Izraelitów wznowiono prace nad budową drugiej świątyni. Dzięki wierze i korzystnym zmianom na arenie wydarzeń światowych zdołano przekonać ludzi do wznowienia tego ważnego i jakże potrzebnego przedsięwzięcia³⁷.

Drugą Świątynię wzniesiono pod nadzorem Josuego i Zorobabela³⁸ w 4 lata i różniła się ona od swoich poprzedniczek³⁹ przede wszystkim skromniejszym rozmiarem. Poświęcono ją w 515 r. przed Chr., a zgodnie z kalendarzem żydowskim było to w dniu 3 Adar roku 3412 od stworzenia. Zupełny brak autonomii politycznej Izraela spowodował, że przez kolejne 200 lat, nikt nie zakłócał Żydom życia religijnego.

Sytuacja zmieniła się w 200 r. przed Chr., kiedy Seleucydzi podbili Jerozolimę. Wybuchł bunt, najeżdźca bowiem pragnął hellenizacji narodu wybranego, co w ostateczności doprowadziło do profanacji świątyni w 175 r. przed Chr. Sytuację uratował sukces Machabeuszów⁴⁰, który umożliwił odbudowę świątyni w 167 r. przed Chr., jak również osadzenie Hasmoneuszów na tronie Judei.

Rok 63 przed Chr. przyniósł początek nowej ery, Palestyna za sprawą Pompejusza znalazła się bowiem pod okupacją Rzymian, którzy zdobyli nie tylko Jerozolimę, ale również wdarli się do Świątyni. Józef Flawiusz tak opisuje to wydarzenie: *Bo właśnie w trzecim miesiącu oblężenia, gdy z trudem udało się zburzyć jedną z wież, Rzymianie wdarli się do świątyni. Pierwszym, który odważył się przekroczyć mur, był syn Sulli, Faustus Korneliusz, a za nim uczynili to dwaj setnicy, Furiusz i Fabiusz. Za każdym z nich szły ich oddziały i po otoczeniu świątyni ze wszystkich stron jednych zabijano podczas ucieczki do Przybytku, drugich po krótkim oporze⁴¹.*

³⁷ Tamże, 380–381.

³⁸ Zorobabel był potomkiem króla Jechoniasza, a zatem w jego żyłach płynęła krew rodu Dawida, a Jesua był synem Jozedeka, kapłana Aarona w linii Sadoka. Zarówno Zorobabel, jak i Jesua byli pretendentami do tronu w odrodzonym Izraelu.

³⁹ Istnieje przekonanie, że świątynią był przybytek na pustyni noszony podczas wędrówki Narodu Wybranego, pierwszą jest Świątynia Salomona, drugą zaś świątynia Heroda. Stąd mowa o poprzedniczkach drugiej świątyni.

⁴⁰ Machabeusze (Hosmoneusze) – ród kapłański w Judzie. Po wyzwoleniu się od Seleucydów, Machabeusze wyzwolili większość terenów Judy i umocnili państwo. To właśnie ta dynastia przez właśnie dynastyczne przyspieszyła upadek państwa, które w 63 r. przed Chr. przeszło pod władzę Rzymu. Zob. *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1997, 437.

⁴¹ J. Flawiusz, *Wojna żydowska*, Warszawa 2016, p. 149, 75.

Herod Wielki po wtargnięciu Rzymian został mianowanym królem. Jego rządy były dość porywcze, dzięki posiadanej armii oraz brutalnej polityce umocnił swoją pozycję. W 37 r. przed Chr., król podbił Jerozolimę⁴². Chcąc upiększyć miasto, wznosił wiele wspaniałych budowli, wśród których najbardziej ambitnym przedsięwzięciem była rozbudowa Wzgórza Świątynnego wraz ze Świątynią, rozpoczęta w 20 r. przed Chr. Przypuszcza się, że dedykacja świątyni nastąpiła w 10 r. przed Chr., lecz wszystkie zamierzone przez Heroda prace ukończył król Agryppa dopiero w 64 r. po Chr.

Ukończenie budowy świątyni zapewniło Żydom status wspólnoty kulturowej oraz dało stałe miejsce sprawowania kultu. Nie mamy dowodów świadczących o tym, aby w Judzie funkcjonowało jakieś inne miejsce kultu religijnego, wiadomo jednak że nastąpiło pewnego rodzaju rozluźnienie wśród wyznawców. Śmiało można przyjąć, że powrócono do rytuału sprzed wygnania, który obowiązywał w Świątyni Salomona, jak i wszelkie prawa i przepisy prawne rozwiązywane były zgodnie z przekazaną wcześniej tradycją. Taki stan rzeczy cieszył przywódców żydowskich, którzy w odrodzonej wspólnocie widzieli, prawdziwą i jedyną część odrodzonego Izraela⁴³.

Druga Świątynia Jerozolimska miała te same wymiary co Świątynia Salomona. Zewnętrzna długość świątyni wynosiła ok. 100 łokci, a wewnętrzna około 70 łokci. Fasadę ozdobiono w stylu hellenistycznym. Między miejscem świętym a najświętszym umieszczono dwie zasłony (Mt 27, 51), oddzielone od siebie o jeden łokieć. Niezwykle istotne jest, że Herod Wielki poświęcił mnóstwo uwagi placowi świątynnemu, który znacznie rozbudował. Według Józefa Flawiusza, plac ten mierzył 4 stadia⁴⁴, a obwód wraz z pałacem Antonia 6 stadiów. Według Miszny⁴⁵, plac świątynny był kwadratem o powierzchni 500 łokci. Do murów świątyni przylegały tzw. portyki: trzyczędowe od strony wschodniej, północnej i zachodniej, a od strony południowej portyk miał kolumny w czterech rzędach i nazywał się Królewski⁴⁶. Miał on formę bazylikową, ozdobioną 162 kolumnami, które dzieliły budowlę na 3 nawy i 2 skrzydła. Od strony północno-zachodniej do placu świątynnego przylegała twierdza Antonia, od południowej prowadziły bramy – podwójna i potrójna. Od zachodu wiodły 4 bramy, od wschodu jedna (obecnie jest to zamurowana tzw. Brama Złota), od strony północnej 4 bramy. Na dziedzińcu zewnętrzym był tzw. dziedziniec pogan, oddzielony trzynastoma bramami. Na każdej z bram widniał napis w języku łacińskim i greckim, który zabraniał obcym wstępu na dziedzińce wewnątrz pod karą śmierci. Ponad dziedzińcem pogan mieścił się dziedziniec kobiet, do którego prowadziło 10 bram. Jedną z nich nazwano Bramą Piękną i to właśnie tu odbywał się

⁴² <https://opusdei.org/pl-pl/article/swiatynia-jerozolimska/> (dostęp: 01.08.2019).

⁴³ J. Bright, dz.cyt., 392.

⁴⁴ Stadion (gr. *στάδιον*, łac. *stadium*) to grecka jednostka miary w starożytnej Grecji. Równa była 600 stopom.

⁴⁵ Miszna (משנה), [Księga Moed 2, 1] – (סדר מועד) – to drugi w kolejności porządek Miszny zawierający 12 traktatów. Omawia sprawy związane z zaniechaniem pracy, odpoczynkiem i świętowaniem, co odnosi się przede wszystkim do szabatu, czyli dnia odpoczynku obchodzonego co tydzień oraz do świąt i postów postrzeganych w kalendarzu rocznym.

⁴⁶ Zob. <https://sztetl.org/pl/slownik/jerozolimska-swiatynia> (dostęp: 01.08.2019).

rytuał oczyszczenia kobiet po porodzie⁴⁷. Ważna była tzw. Brama Górna, która prowadziła na dziedziniec Izraelitów, otaczający świątynię od wschodu, północy i południa. Tutaj znajdowało się miejsce dla chóru, orkiestry oraz mężczyzn izraelskich. Również uważa się, że w obrębie tego dziedzińca znajdowały się pomieszczenia, a wśród nich sala gładzonego kamienia, gdzie przypuszczalnie mogły się odbywać posiedzenia Sanhedrynu. Kolejnym i zarazem centralnym punktem był dziedziniec kapłanów, który oddzielono od dziedzińca Izraelitów balustradą. Dziedziniec ten był największy ze względu na przepych kultu. Właśnie tutaj na środku znajdował się ołtarz ofiarny o nietypowym kształcie ściętej piramidy. Przypuszcza się, że pod zabudowaniami świątynnymi znajdowały się kanały, którymi przechodzili zanieczyszczeni rytualnie kapłani. Owe kanały mogły prowadzić do łaźni, znajdującej się od strony południowej pałacu świątynnego⁴⁸.

Sam termin *Góra Świątynna* odnosił się do placu świątynnego otoczonego murami. Osoby dotknięte przeróżnymi wyciekami fizjologicznymi, a co za tym idzie nieczystością rytualną, były wykluczone i miały zakaz przebywania na tym świętym obszarze. Mówi o tym bardzo wyraźnie prawo zawarte w 15 rozdziale Księgi Kapłańskiej, nie określa jednak konkretnego miejsca, z którego osoby nieczyste miałyby być wykluczone. Zarówno starożytne opisy świątyni, jak i dane z wykopalisk archeologicznych odsłaniają przypuszczalnie miejsce. Wszystko wskazuje na to, że rzecz dotyczy Kruźganka, zwanego również Portykiem Salomona. Był on osłonięty przez zewnętrzny mur od strony wschodniej, zatem w okresie zimowym stanowił dobre zabezpieczenie przed suchymi i zimnymi wiatrami. Ponadto był zadaszony, mógł więc chronić przed deszczem. Bez wątplenia Portyk Salomona był jednym z najczęściej uczęszczanych miejsc na terenie Góry Świątynnej, co stwarzało łatwą sposobność do kontaktu z osobami nieczystymi. Przykład tego znajdujemy w Ewangelii św. Marka, gdzie Jezus zostaje dotknięty przez kobietę cierpiącą na upływ krwi (Mk 5, 23–34). Co prawda, jej nieczystość nie była widoczna przez otaczający ją tłum, jednak kobieta odczuwała lęk z powodu przepisów prawa dotyczących nieczystości fizjologicznej (Kpł 15, 25–27)⁴⁹.

Jak powszechnie wiadomo, w związku z rosnącym napięciem pomiędzy okupantem rzymskim a Żydami oraz narastającymi nieporozumieniami na tle religijnym i politycznym, w 66 r. po Chr. wybuchło powstanie, które *notabene* wywołali Grecy, ofiarując ptaki przez wejściem do jednej z głównych synagog. Zamieszki szybko przekształciły się w powstanie przeciw Rzymowi. Rzymianie wysłali przeciw Żydom XII Legion, stacjonujący w Syrii. Wkroczył on do Galilei w 67 r. po Chr., w towarzystwie kilku kohort z V i X Legionu. Oblężona Jerozolima padła 11 września 70 r. po Chr. Miasto zostało zniszczone, a świątynia całkowicie spalona i zrównana z ziemią. Józef Flawiusz tak wspomina ten dramatyczny w dziejach Izraelitów moment: *Kiedy wojsko nie miało już kogo zabijać ani co grabić, gdyż nie pozostało nic, na czym mogłoby wyladować swoją złość (a z pewnością nie*

⁴⁷ Zob. Łk 2, 22–28.

⁴⁸ Zob. <https://sztetl.org.pl/pl/slownik/jerozolimska-swiatynia> (dostęp: 01.08.2019).

⁴⁹ A. Malina, *Świętość ziemi, Jerozolimy i świątyni w czasach Nowego Testamentu (Kelim 1, 6–9)*, *Collectanea Theologica* 74 (2004), nr 2, 70–72.

powstrzymywaloby się od tego z chęci oszczędzenia czegokolwiek, jeśliby jeszcze miało jakąś okazję ku temu), Cezar rozkazał całe miasto i Przybytek zrównać z ziemią... Taki los Jerozolimie, wspaniałemu i na całym świecie sławą cieszącemu się miastu, zgotowało szaleństwo powstańców⁵⁰.

Niezwykle ważnym aspektem symboliki Drugiej Świątyni Jerozolimskiej był fakt, że zniszczyli ją Rzymianie, gdyż to właśnie wtedy tęsknota za Jerozolimą i świątynią nabiera w judaizmie wyrazistości. Wśród wspólnot żydowskich nie brakowało chętnych, którzy mimo tragicznych wydarzeń utrzymywali zniszczoną świątynię w centrum życia religijnego. Ponadto odżywały w narodzie nastroje apokaliptyczne. Nie brakował również tych, którzy dążyli do odnowy miasta świętego i świątyni jako fundamentu nadziei eschatologicznej i mesjańskiej⁵¹.

Bez wątpienia okoliczności budowy Drugiej Świątyni dowodzą, że jej symbolika znacznie różniła się od Namiotu Spotkania, jak i Świątyni Salomona. Przede wszystkim zmieniły się okoliczności polityczne, jak wspomniano bowiem wyżej, świątynię wzniesiono w Jerozolimie – podległej wówczas mocarstwu perskiemu – z rozkazu poganina Cyrusa. Sama budowa sprawiła wiele trudności, ale też nie zakończono jej uroczystym wniesieniem Arki Przymierza, jak w przypadku świątyni Salomona. Mimo wszelkich trudności i niepowodzeń Księga Aggeusza wspomina, że Pan Bóg obiecał pobłogosławić świątynię i *napęlnić chwałą ten dom* (Ag 2, 7), a nieco dalej czytamy: *przyszła chwała tego domu będzie większa od dawnej, mówi Pan Zastępów; na tym miejscu Ja udzię pokoju – wyrocznie Pana Zastępów* (Ag 2, 9). Niestety owo napełnienie domu chwałą nie nastąpiło, a sława Drugiej Świątyni nie przewyższyła pierwszej. Łatwo zatem wyciągnąć wniosek, że słowa Księgi Aggeusza były jedynie symboliczne. Interpretując wiersz 7 i 8, trzeba jasno stwierdzić, że świątynia wzniesiona przez Zorobabela nie została napełniona chwałą Bożą, lecz kosztownościami, wszystkich narodów, którymi Pan potrząsnął⁵².

6. ZAKOŃCZENIE

Świątynia Jerozolimska była bez wątpienia najświętszym i najcenniejszym obiektem architektoniczno-religijnym swoich czasów. Przywykliśmy określać ją jako Pierwszą (Salomona) oraz Drugą (Heroda), jednak warto pamiętać, że wżgórze świątynne zabudowywano więcej razy. Niestety, zawierucha dziejów i burzliwa historia Jerozolimy oraz napięta sytuacja religijna obecnych czasów nie pozwalają na dokładną weryfikację świątynnych budowli na górze Moria. Chociaż Herod Wielki zbudował nową świątynię – wznosząc ją i upiększając na planie świątyni Josuego i Zorobabela – tylko niektórzy decydowali się nazywać ją Trzecią Świątynią. Faktem jest, że powodem zachowania nazwy Drugiej Świątyni było to, że w rzeczywistości nigdy nie przerwano składania ofiar, nawet podczas budowy nowej

⁵⁰ J. Flawiusz, dz.cyt., p. 1, 4, 391.

⁵¹ M.C. Paczkowski, *Rzeczywistość i symbolika świątyni jerozolimskiej w pismach wczesnochrześcijańskich (II–III w.)*, *Collectanea Theologica* 79 (2009), nr 2, 77–78.

⁵² Zob. <http://dabar.de/old.dabar/3Zorobabel.htm> (dostęp: 01.08.2019).

świątyni. Dopiero ta świątynia została zniszczona przez Rzymian 11 września 70 r. po Chr., niecałe 100 lat od rozpoczęcia budowy⁵³.

Wyżej wspomniana historia jest powszechnie znana, jednak fakt, że obie świątynie zostały całkowicie zburzone (nawiasem mówiąc, tego samego dnia miesiąca), bardzo utrudniło zlokalizowanie miejsca, w którym mogły stać te wspaniałe dzieła starożytnej architektury. Słynny archeolog i badacz Wzgórza Świątynnego, Leen Ritmeyer powiedział kiedyś, że słowa Jezusa Chrystusa⁵⁴, dotyczące zburzenia świątyni Heroda, stały się powszechnym prorocstwem, ale też naukowym koszmarem dla archeologów zajmujących się zagadnieniem Świątyni Jerozolimskiej. Mimo że wśród archeologów panuje powszechna zgoda co do tego, że kolejne Świątynie Salomona, Jozuego i Zorobabela oraz Heroda wzniesiono na Kopule Skały, to jednak rozwój budynków, poczynając od ich wzniesienia, a kończąc na zniszczeniu, aż do dnia dzisiejszego nie została rozwiązana w sposób zadowalający. Wynika to oczywiście z pozornie sprzecznych informacji zawartych w źródłach historycznych oraz różnych interpretacji dowodów archeologicznych⁵⁵.

Pierwsze stulecie po Chrystusie przyniosło w całej historii Żydów najwięcej zmian, które można śmiało nazwać rewolucyjnymi. W pierwszym rządzie należy wymienić dwie największe religie, które wykształciły się po zburzeniu Świątyni Heroda, czyli judaizm rabiniczny i chrześcijaństwo. Niezwykle ważny jest fakt, że w tym okresie został ukrzyżowany i zmartwychwstał Jezus Chrystus, Syn Boży i najdoskonalszy z ludzi. Powstały Ewangelie, które zasiły rodzący się Nowy Testament. Wraz z tragedią zniszczenia Świątyni Jerozolimskiej zmieniła się rola kapłanów w judaizmie. Również okres ten wydał dwóch najwybitniejszych pisarzy hellenistycznych – Filona Aleksandryjskiego oraz historyka Józefa Fawiusza. Co niezwykle istotne, to właśnie ten okres jest świadkiem powstających akademii żydowskich, w których rozważano Prawo, doprowadzając do jego kodyfikacji, czyli narodzin Talmudu⁵⁶.

Historia „żydowskiego” Wzgórza Świątynnego kończy się w 691 r. po Chr., kiedy wraz ze śmiercią zdobywcy Jerozolimy – kalifa Omara, ukończono budowę słynnego meczetu Kopuły na Skale, będącego po dziś dzień symbolem Świętego miasta, Jerozolimy.

BIBLIOGRAFIA

- Aptowitz V., *Les Elements Juifs dans la Legende du Golgotha*, Revue des Études Juives 79/1924, 145–162.
Bright J., *Historia Izraela*, tłum. z ang. J. Radoszycki, Warszawa: IW PAX 1994.
Brzegowy T., *Prorok Natan i budowa Świątyni*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 40 (1987) 1, 7–19.

⁵³ L. Ritmeyer, *The Quest Revealing the Temple Mount in Jerusalem*, Jerozolima 2006, 9.

⁵⁴ Zob. Mt 24, 2.

⁵⁵ L. Ritmeyer, dz.cyt., 10–11; Por. J. Simons, *Jerusalem in the Old Testament*, Leiden 1952, 381.

⁵⁶ H. Shanks, *Chrześcijaństwo i judaizm rabiniczny*, Warszawa 2013, 25.

- Dziadosz D., *Modlitwa konsekracyjna Salomona (1Krl 8,22–53) teologiczną wykładnią znaczenia i roli świątyni w Izraelu*, *Collectanea Theologica* 79 (2009), nr 2, 9–32.
- Flawiusz J., *Wojna żydowska*, Warszawa: IW PAX 2016.
- Klimas S.N., *Autentyczność Bożego Grobu w Jerozolimie. Badania historiograficzne, archeologiczno-architektoniczne i udokumentowane w zabytkach (I–X w.)*, Kalwaria Zebrzydowska: Calvarianum Wydawnictwo Ojców Bernardynów 2018.
- Koehler L., Baumgartner J., Stamm J., *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio 2013.
- Kuśmirek A., *Świątynia jerozolimska w targumach*, *Collectanea Theologica* 79 (2009), nr 2, 65–76.
- Malina A., *Świętość ziemi, Jerozolimy i świątyni w czasach Nowego Testamentu (Kelim 1, 6–9)*, *Collectanea Theologica* 74 (2004), nr 2, 63–81.
- Mazar E., *Royal Gateway To Ancient Jerusalem Uncovered*, *Biblical Archeology Review* 15/3 (May–June 1989), 38–51.
- Paczkowski M.C., *Rzeczywistość i symbolika świątyni jerozolimskiej w pismach wczesnochrześcijańskich (II–III w.)*, *Collectanea Theologica* 79 (2009), nr 2, 77–100.
- Ritmeyer L., *The Quest Revealing The Temple Mount In Jerusalem*, Jerozolima: Ed. Carta Jerusalem & The LAMB Foundation 2006.
- Starożytny Izrael od Abrahama do Zburzenia Świątyni Jerozolimskiej przez Rzymian*, red. H. Shanks, tłum. z ang. W. Chrostowski, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio 2018.
- Wenham G.J., *Where David's Sons Priests?*, *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 87 (1975), 79–82.
- Wróbel M.S., *Wprowadzenie do Biblii Aramejskiej*, Lublin: Wydawnictwo Gaudium 2017.
- Shanks H., *Chrześcijaństwo a judaizm rabiniczny. Historia początków oraz wczesnego rozwoju*, tłum. z ang. W. Chrostowski, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio 2013.
- Simons J., *Jerusalem in the Old Testament. Researches and Theories*, Leiden: Ed. E.J. Brill 1952.

JERUSALEM TEMPLE – FORESHADOWING, TERMINOLOGY AND HISTORY

Summary

The Jerusalem Temple was erected on Mount Moria in the central part of the eastern ridge on which Jerusalem was built. Without a doubt, it was one of the most fascinating buildings in the ancient world, both in religious and architectural terms. Although scientific work has been carried out there for nearly 150 years and one can find its results in many books and scientific articles, it seems that the theme of the central hill of the Holy City is still not exhausted. Among many scientists studying the issue of the Holy Hill, world-famous archaeologists should be mentioned, among them Benjamin Mazar (1906–1995), the author of many valuable monographs and articles, such as *The Mountain of the Lord or Biblical Israel*. Also worth mentioning is Leen Ritmeyer, author of *The Quest. Revealing the Temple Mount in Jerusalem*, which became a valuable help in the creation of this article.

The study aim is to present predictions about the temple, which on the one hand became the prophetic will of God, and on the other hand, the desire of King David, who, feeling some kind of remorse, wants to build a house for his Lord, God Yahweh. In the next part, the article shows the history of the Temple of Solomon and its successor, called the second Temple of Herod. Although this topic has been touched upon many times, it is worth looking again at the Jerusalem Temple, which is a valuable testimony to the faith and presence of God in this holy place.

Key words: Temple, Jerusalem, Temple Mount, King David, King Salomon, Herod the Great

Nota o Autorze

Przemysław KUBISIAK – doktorant Instytutu Nauk Biblijnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, absolwent Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie oraz Państwowej Szkoły Muzycznej w Tomaszowie Mazowieckim. Autor monografii *Rozważanie Księgi Jonasza* (Tarnów 2017), oraz kilku artykułów. Swoje zainteresowania koncentruje na zagadnieniach historii i archeologii biblijnej. ORCID: 0000-0002-6423-2033.
Kontakt e-mail: przemyslaw.k@icloud.com